

szemle

A diskurzus tánca

KORTÁRS TÁNCELMÉLETEK

„A táncról író szerzők zömmel tehetséges, jó ízlésű és nagy tudású figuráknak tűnnek, akik azonban nyilvánvalóan nem voltak táncosok. Így műveik, bár vonzóak lehetnek az átlagos olvasók, a semmittevők vagy az irodalmárok számára, kevés gyakorlati értékkel bírnak a táncosok, balettmesterek vagy pantomimszínészek szemében.” E szavakkal ajánlja a kötet bevezetőjében is megidézett (18.) Carlo Blasis az 1820-ban megjelent, a színházi tánc elméletéről szóló könyvét a szakmát gyakorló (táncos) közönségnek. Hajlamos vagyok azt gondolni, hogy tánc és teória viszonyában csekély változás történt az azóta eltelt közel 200 év során. A színháztudományi tanulmányait a berlini Freie Universität Erika Fischer-Lichte által vezetett intézetében végző, majd ugyanott oktatóként és kutatóként dolgozó Czirák Ádám szerkesztette kötet praxis és elmélet összefonódása mellett érvel, ugyanakkor a szövegekhez való hozzáférés gyakorlott bölcsészekre van kalibrálva. Ez az ellentmondás úgy oldható fel, ha nyitottak vagyunk a tánc fogalmának újragondolására. A kötet éppen azért válhat fontos olvasmányává minden táncal foglalkozó szakembernek, mert a tanulmányok rendre felvetik a kérdést: *mi a tánc?*

A *Kortárs táncelméletek* című tanulmánygyűjtemény merőben új vállalkozás a korábbi táncművészettel foglalkozó hazai kiadványok sorában. A kilencvenes években a *Planétás Kiadó* indított egy sorozatot, 2007-ben pedig a *L'Harmattan*, melynek utolsó, 2012-ben megjelent kötete épp azzal a Merce Cunninghammel foglalkozik, akivel a *Kortárs táncelméletek* első tanulmánya is. Ezek a kötetek többnyire a huszadik század modern és kortárs irányzatairól, alkotóiról szóló (ön)életrajzok, művészi pályák tánc történeti, tánctechnikai bemutatásai, koreográfusi módszerek ismertetései – melyek mind tematikájukban, mind szakmai nyelvezetükben annak a táncalkotást és/vagy táncelőadást *gyakorló* közönségnek *is* szólnak, akik napi 6-8 órát mozognak a próbateremben és a színpadon.

A *Kijárat Kiadónál* 2013-ban megjelent tanulmánygyűjtemény szintén sorozatot ígér (Czirák szerkesztésében), ezúttal azonban nem a tánc, hanem a performansz lesz a sorozat tematikája. Az első kötet megcélzott olvasóközönsége viszont inkább azokból áll, akik a napi 6-8 óra munkájukat nyugalmi testhelyzetben, olvasással, írással töltik, s nem okoz gondot nekik a fenomenológia, a dekonstrukció vagy a pszichoanalízis fogalmi nyelvezete által meghatározott gondolati konstrukciók értelmezése.

A kötetbe válogatott tanulmányok a kilencvenes évek közepétől megjelenő konceptuális tánc vizsgálatával, értelmezésével foglalkoznak. Ez a témaválasztás úttörő és bátor vállalkozás a hazai könyvkiadásban. Bátor, mert a hazai színházi

szcénában szinte ismeretlen jelenség a konceptuális tánc: még az itthoni viszonylatban progresszívnek számító Trafó is óvatosan adagolja a közönségnek ezeket a vendégjátékokat (pl. Jérôme Bel, Forced Entertainment, Salamon Eszter), ami nem csoda, hiszen a Bozsik Yvette és Frenák Pál táncszínházán nevelkedett közönség számára tökéletesen ismeretlen és idegen ez a terep. Azok a hazai alkotók pedig, akiknek a munkái a konceptuális keretben termékenyen értelmezhetők, nyugat-európai kollégáikkal szemben eléggé periférikus helyzetben vannak. Hód Adrienn és Ladjánszki Márta mellett a fiatalabb nemzedékből Molnár Csaba és Vass Imre, vagy Simkó Beatrix munkáit lehetne említeni. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a hazai tánckritika sincs felkészülve arra, hogy korszerű elméleti pallérozottsággal értelmezze, és a közönség számára hozzáférhetővé tegye ezeket a műveket. Hazai táncstudomány pedig – legalábbis ahogyan ebben a kötetben megmutatkozik – nem is létezik.

Ebben a szinte légtüres táncszakmai közegben igencsak radikális vállalkozásnak tűnik ez a kötet, amely a másik oldalról viszont egy már meglévő bölcséleti diskurzushoz kapcsolódik, és remélhetőleg ezek az olvasók nem riadnak majd vissza az olyan típusú kijelentésektől, mint amilyenek például a kötet első tanulmánya kezdődik: „Merce Cunningham koreográfiájának általános jellemzői mindenki számára ismertek” (51.).

A gyűjteménybe válogatott elemzések nem koreográfusi-alkotói életműveket mutatnak be (ahogyan az 1999-es *Ötven kortárs koreográfus* című kötet, mely a *L'Harmattan Kiadónál* magyarul 2009-ben jelent meg), sőt többnyire nem is előadás-elemzések, hanem egy-egy, a kortárs tánc és performansz előadásokra jellemző témáról szólnak. A szerkesztői koncepció a *testiség*, a *hiány*, a *politikusság* és az *érzelem* fogalmi körébe rendezte a kötetbe válogatott 12 tanulmányt, melyek eredetileg 2000 és 2013 között jelentek meg, nagyrészt német szerzők tollából. Az angol nyelvről fordított írások azzal is kilógnak a többi közül, hogy példatárunkban nem az európai konceptuális tánc kanonizált alkotóit, illetve műveit idézik, hanem Cunningham és Paxton szellemi hagyatékával, valamint Wong Kar Wai egy filmjével foglalkoznak.

A kötet sokszínűsége azonban nem véletlenszerű. Az elemzett táncelőadások mindegyike szétfeszíti azokat a műfaji kereteket, amiket a nézői elvárás egy táncelőadásnak tulajdonít. De nem csak az olyan nyilvánvaló esetek, mint William Forsythe múzeumi térben felállított felnőtt ugrálóvár installációja, vagy a Hamburgi pályaudvaron, civilek közreműködésével, rádióadással irányított, *Rádiobalett* címen megszervezett esemény, hanem azok az előadások is, amelyek hagyományos színházi térben valósulnak meg. Hiszen a konceptuális tánc éppen azt célozza, hogy ezeket a kereteket láthatóvá tegye, reflektáljon az évszázadok során folyamatosan formálódó, de mindig aktuálisan rögzültnek tapasztalt befogadói elvárásokra. A kötet ehhez nem csak a tánc vagy a performansz területéről közöl írásokat. Erin Manning Wong Kar Wai *Édeskettes* című játékfilmjét elemezve – melynek szereplői tangót táncolnak – beszél érintés és érzelem kapcsolatáról. Hans-Thies Lehmann az obszcenitás témájának távlatából olvassa Shakespeare és Heiner Müller dramatikusszövegeit. A tanulmányok írói között neves filozófus (José Gil) és szín-

háztudós (az imént említett Lehmann) mellett fiatal kutatók is vannak. A válogatás célja tehát nem kanonizált táncelméleti szövegek közreadása volt, hanem a szerkesztői koncepció alapján történt a szövegek kiválasztása. Ez a széles perspektívájú válogatás föltétlen segíthet kitágítani a kortárs táncról való gondolkodás elméleti horizontját.

A kötet bevezető tanulmányában Czirák Ádám – gazdag példatárral kísért – részletes áttekintést nyújt a konceptuális táncról. Fogalomhasználata termékeny értelmezési lehetőséget nyújt a kortárs tánc meghatározására, bár ő maga sem teljesen következetes az egyes fogalmak használatában, ami jól mutatja a jelenkori táncudomány fogalmi kereteinek rögzítetlenségét. Modern tánc alatt a század első felében kialakuló, a balett esztétikájával szemben létrejövő, de a romantika személyiségszemléletének örökségét folytató irányzatokat értjük. Posztmodernnek az amerikai, Cunningham utáni nemzedék nevezte magát, akik a mozdulatokat megsza- badították a jelentésség követelményének terhéől. Czirák a kortárs tánc fogalmi körébe kétféle irányzatot sorol. (26.) Egyrészt táncszínháznak nevezi az európai tánc hetvenes, nyolcvanas években kialakult és máig meghatározó alkotói mód- zatait, ahová nem csak Pina Bauscht, de Anne Teresa De Keersmaekert vagy Wim Vandekeybust is helyezi. Másrészt a mindezekben a hagyományokon túllépő, a kilencvenes évektől megjelenő konceptuális táncot is a kortárs fogalmi körébe utal- ja. Máskor viszont csak a konceptuális táncot érti kortárs tánc alatt (46.).

A konceptuális tánc mibenlétének meghatározására számos rövid, frappáns mondat idézhető a kötetből, amelyek azonban önmagukban nem sokat monda- nak, s inkább csak egy-egy hosszabb gondolatmenet jelzésszerű összefoglalására alkalmasak, mint a fogalom revelatív erejű megvilágítására. Ilyen az a történeti nar- ratívába helyezett, megidézett bonmot, mely szerint a modern tánc „dance of the flash” és a posztmodern „dance of the bones” után a kortárs tánc a „dance of dis- course” paradigmája (41.). Egy másik összegző állítás szerint a konceptuális tánc „a táncról gondolkodik a tánc keretein belül” (28.). Ebben az értelmezési keretben a koreográfia fogalma már nem egy (grafikus jelekkel rögzíthető) színpadi mozgás- kompozíciót jelöl, hanem „a táncos és néző kapcsolatáról való gondolkodás idő- ben behatárolt kerete” (22.). Mindezeknek a definícióknak a közös pontja a gon- dolkodás megkerülhetetlensége. A művész saját munkájához való (ön)reflexív vi- szony és annak tematizálása alapvető szemléletmódja a konceptuális alkotóknak.

A kötetben megidézett alkotók gyakran tájékozottak a kurrens performanszel- méletek terén, esetleg maguk is írnak elméleti szövegeket és alkalmazzák is eze- ket a színháztudományi elméleteket az előadásokban. André Eierman például saját előadásának elemzésével kezdi tanulmányát, amely már önmagában az előadás- elemzés előadói nézőpontjának megválasztásával egy új befogadói stratégia lehe- tőségét kínálja fel. Ebből a nézőpontból a nézők azért jöttek, mert „nézőként akar- nak részt venni az akciónkban” (141.), melynek során „alkalmazni fogjuk a szín- háztudományt” (142–143.). André Lepecki dramaturgként is dolgozik, többek kö- zött a kötetben sokat idézett Meg Stuarttal. De ő volt az egyik kurátora a *Move: Choreographing You* című, 2010-ben Londonban megrendezett kiállításnak, mely- ről Juhász Dóra részletes ismertetője a *Revizor* kritikai portálon jelent meg.

A konceptuális tánc értelmezéséhez a hatvanas évekbeli konceptuális képzőművészet nyújt segítséget. A konceptuális képzőművészek „szakítanak a láthatóság kritériumának hegemoniájával” (27.). Nem a végterméket, a tárgyiasult művészeti alkotást, hanem az alkotói folyamatot és annak performatív voltát helyezik a művészi munka fókuszába. A koncept művészet és a kortárs tánc kapcsolódása azonban nem pusztán teoretikus. A magyarországi koncept művészet egyik meghatározó atyja Erdély Miklós volt, akiről és a köré szerveződő INDIGO csoportról szól az Angelus Iván által szerkesztett Reflektív Füzetek – amúgy táncos tematikájú – sorozat egyik, 2012-ben megjelent darabja. A beszélgetésből kiderül, hogy Angelus meghatározónak tekinti az INDIGO szellemi örökségét, ami hatással van az általa a nyolcvanas évektől szisztematikusan felépített kortáráncokképző intézményrendszer pedagógiai és művészi koncepciójára. Nem meglepő, hogy a fentebb említett alkotók többen is (Hód, Vass, Molnár) az Angelus-iskolából indultak. Ahogyan a képzőművészetben a műtárgy anyagtalanítása jellemzi a koncept művészetet, a táncművészetben mellőzötté válik a táncolás, amit évszázadokon át a koreográfia elengedhetetlen elemének tekintettek. Azonban az, hogy a nézői szokásrend mit fogad el táncnak, történetileg és kulturálisan változik. A múlt század elején Nizsinszkij – ma már klasszikusnak számító – modern balett koreográfiája, a *Tavaszi áldozat*, valóságos nézőtéri csatározást idézett elő, mivel mellőzött minden olyan táncjegyet, ami akkoriban a nézői szokásrend része volt.

A kötetben gyakran hivatkozott Jérôme Bel koreográfusnak a *Jérôme Bel* című 1995-ös előadásával kapcsolatban az előadást meghívó írországi nemzetközi táncfesztivál egyik mecénása fogalmazta meg azt a kritikát, hogy az előadásban „egyetlen tánc lépés sem volt látható”, melynek következtében jelentős pénzbeli kártérítést követelt a szervezőktől (38.). Azóta már teljesen elfogadottá, esztétikai kategóriává vált ez a „non-dance”, s ha nem is arat osztatlan közönségsikert, legalábbis megtalálja a maga közönségét.

A közönségre ugyanis társalkotóként tekint a konceptuális tánc koreográfusa. Azt, hogy milyen jelentések társulnak a „térbe íródó test- és mozgáskompozíciókhoz”, döntően a nézők imaginációs és asszociációs képessége határozza meg, és hogy mennyire vállalnak aktív szellemi szerepet a jelentés megalkotásában. „Hiszen a recepció aktusa épp úgy része a koreográfiának, mint a táncosok mozgása.” (23.)

Mielőtt rátérek a kötetben szereplő tanulmányok bemutatására és a belőlük kirajzolódó konceptuális tánc fogalom körüljárására, néhány megjegyzéssel pontosítom Czirák bevezető szövegét. A befogadói értelmezés befolyásolhatja az emlékezést, s az elemző hajlamos az értelmezési kerethez „igazítani” az előadást. A felvezető példa (Philipp Gehmacher: *incubator*) leírásában azt olvashatjuk, hogy „a táncosok az előadás alatt egyszer sem érintik meg egymást” (9.). S bár helytálló az a meglátás, hogy az előadás értelmezésében kulcsfontosságú a testek elszigeteltsége, de ha belenézünk a koreográfus honlapján található videodokumentációba, az első részlet hatodik percében vagy a második részlet kezdetén is látunk egymással érintkező testeket. Ezeket az érintéseket éppen az elszigeteltség alapmotívuma teszi (hang)súlyossá.

A táncesztétikai nézőpontját tekintve egységes szövegbe egy helyen csúszott egy olyan megjegyzés, ami mintha Nizsinszkij korából szólna az olvasóhoz: „tánc-lépéseknek semmiképp nem nevezhető mozdulatsorok” (11.) – írja Philipp Gehmacher előadásáról, ahol mozdulat és tánc megkülönböztetésének problematikájára nem reflektál a szerző. A táncmozdulat tánclépésre való szűkítése pedig azt a reneszánsz korabeli, azaz a színpadi tánc előtti kort idézi meg, mely a térben való haladást és az ezt végrehajtó testrészt tünteti ki kizárólagos figyelmével.

A tánc szemantikai értelmezhetőségéről szólván Lábán Rudolf mellett (14.) érdemes felidézni egy (másik) magyar vonatkozású elméletet, amely szintén a teljesség igényével megalkotott mozdulatelemzési rendszer: Dienes Valéria az orkesztika rendszerében a mozdulatnak négy „határozmányát” nevezi meg: tér, idő, erő és jelentés. Mozdulatelemzési rendszere ennek megfelelően négy fejezetből áll: Plasztika (tér), Ritmika (idő), Dinamika (erő) és Szimbolika (jelentés).

A koreográfia fogalmának elemzése során Thoinot Arbeau és az akadémiai gyakorlat összekapcsolása túlzottan nagyvonalú párosítás (18.). Arbeau egy egyszerű vidéki pap volt, aki nagy lelkesedéssel és alapossággal rögzítette a korabeli táncformákat. Célja egy meglévő táncos közkinccs írásos rögzítése volt. A XIV. Lajos által nyolcvan évvel később megalapított Királyi Táncakadémia ezzel szemben szakmai szervezetként kanonizációt, azaz a hivatásos táncosok gyakorlati munkája során kialakult mozdulatváltozatok közötti szigorú válogatást végzett. Céljuk egy mozdulatszótár kialakítása volt.

A 2013 tavaszán a Trafóban is bemutatott *Disabled Theatre* című produkció említésekor Czirák idézőjelbe teszi a Theatre Hora fogyatékkal élő profi színészeinek foglalkozását: „színészek” (24.). Nem tudom máshogy értelmezni ezt a gesztust, mint egy eltávolítást, amivel számomra érthetetlen módon megkérdőjelezi a játékosok által az előadás során nyíltan és hangsúlyosan vállalt szakmai identitást. Holott annak az előadásnak véleményem szerint épp a (szakmai) identitás megváltásztásának joga és annak megkérdőjelezhetetlensége volt a legfontosabb állítása.

A kötet első három tanulmányának témája („Testiség – mozgás – érzékelés”) a táncművészet alapanyaga, a mozgó test és annak érzékelése. A kortárs táncban a test nem egy alakot reprezentál, hanem anyag, sőt tovább radikalizálva, a konceptuális tánc a test anyagtalanítása felé viszi el az érzékelést. A testidentitás határainak megszűnése, a nyitott, lezárhatatlan testkép színrevitele jellemzi Gabriele Brandstetter, a német tánctudomány egyik meghatározó kutatója által elemzett előadásokat. Meg Stuart, Xavier Le Roy és Jeremy Wade munkáinak egyes részleteit elemezve a színpadon megvalósuló test-transzformációk működési módját mutatja be. A testidentitások határainak megkérdőjelezését három szempont alapján vizsgálja: a mozdulatok olvashatatlansága (azaz a jelentésesség hiánya) és kiszámíthatatlansága (azaz nem kapcsolhatók tánctechnikai hagyományhoz), valamint a test birtokolhatatlanságának a tapasztalata. A mozdulat szemantikai értelmezése kapcsán José Gil filozófus Merce Cunningham koreográfiáit vizsgálva azt a kérdést teszi fel, hogy a táncmozdulatok jelentésességének tagadása ellenére lehetséges egy új táncnyelv létrehozása. A korábban említett, Lábán, valamint Dienes (és Graham) által is meghatározónak tartott szemantikai elem nélkül mitől marad az

esztétika tartományában a mozdulat? Gil a tánc grammatikájának jelentésségében látja ennek az ellentmondásos helyzetnek a feloldását. A nézői észlelés működését pedig a megsokszorozott virtuális test (azaz a koncept művészethez kapcsolódva a test anyagtalanítása) fogalmának bevezetésével jellemzi. André Lepecki a mozgás látszólagos hiányának, a nyugalmi testhelyzetnek a jelentésségét vizsgálja. Duncan és Nizsinszkij példája mellett Steve Paxton „small dance” elméletét idézi fel. Míg a század elejének táncreformátorai szerint a nyugalmi állapotban lévő testből jön létre a mozdulat, addig Paxton szerint nem létezik nyugalmi állapot (ahogyan csend sem létezik John Cage munkásságában). A látszólag nyugalomban lévő test is folytonos mozgásban van. Sőt, a nézői észlelés is ilyen mikroszkópikus mozgásban jön létre, ahogyan a szem folyton mozog, vibrál a megfigyelés közben. A nyugalmi állapotban lévő testek színpadra állítása a test jelenlétét hangsúlyozza, s ezzel a táncot a „performansz ontológiájához” közelíti.

A következő részben („Hiány – alteritás – obszcenitás”) Gerald Siegmund és André Eiermann is éppen ezzel az állítással vitáznak, amikor Guy Debordnak a spektakulum társadalmáról szóló elméletét idézve amellet érvelnek, hogy míg a performansz-elméletekben a nézők és előadók közös jelenléte az előadás alapeleme, addig a konceptuális tánc meghaladja a színházi szituációnak ezt az értelmezését. Az Eiermann által bevezetett posztspektakuláris színház fogalma arra reflektál, hogy a közvetlenség kritériuma már a spektakulum támaszává vált. Ezek az eltávolító eljárások a néző és előadó interakciójának megszakításával hívják fel a figyelmet a nézői elvárások, azaz egy szimbolikus néző léte, aki „harmadik” félként, Lacanra hivatkozva a „Másikként” alkotója az előadás alteritásának.

A nézői észlelés rendjének megváltoztatása, s ezzel összefüggésben a színház inherens hatalmi struktúrájának felfedése az előadás politikusságaként jelenik meg a kortárs elméletekben. A konceptuális tánc egyik legmarkánsabb jegye „a távollét, a hiány, a láthatatlan és az aszimmetrikus testi viszonyok színrevitelének politikus aspektusa” – írja Czirák a bevezetőben (16.). A „Kritika – ellenállás – kollektivitás” című rész tanulmányai az előadások ilyen értelemben vett politikusságára fókuszálnak. Nikolaus Müller-Schöll a független színház fogalmának történeti és kulturális változásait/változatait mutatja be, majd amellet érvel, hogy az állami és független színház szembeállítására mára érvényét veszítette. Példáival azt demonstrálja, hogy a fennálló (színházi) rend kereteinek felmutatására és lebontására éppen egy állami színház, mint ennek a rendnek a reprezentánsa, az ideális terep. Az erre vállalkozó előadásoknak közös jellemzője, hogy kevés látnivalót nyújtanak, viszont nagyon elgondolkoztatnak („weak dance – strong questions”). A konceptuális alkotók azonban nem állnak meg a színház ideológiai-hatalmi struktúrájának kritikájánál, hanem a tudomány területének határait is átlélik. Gabriele Klein a kritika megváltozott szerepéről írva kijelenti, hogy a konceptuális koreográfus maga is kritikus gyakorlatot folytat. A lektúrperformansz műfajában a teoretikus és a performer alakja a gyakorlatban is egyesül. A tudomány és művészet határainak összemossa már önmagában egy kritikus, azaz politikus gyakorlat, hiszen a tudomány zárt hierarchiájának megbontására irányul. A kritika szerepe is átalakul: Butler és Foucault írásaira hivatkozva nem ítéletként jelentkezik, hanem éppen „az ítélet fölfüggesztése révén képes új, etikus gyakorlatot létrehozni” (206.).

A kötet utolsó, „Érintés – érzet – (meg)érintettség” című részében Erin Manning tanulmánya az érintés politikusságával foglalkozik Wong Kar Wai filmjét elemelve. Derrida testvériség vs. barátság (hierarchikus vs. demokratikus) fogalompárjára hivatkozva arra mutat rá, hogy a barátság csak érintés, testi kontaktus által tud megtörténni. A „barátság-politika” a test révén megtapasztalt és érzékelt találkozásban jön létre, melyet éppen ezért érintés-politikának vagy észlelés-politikának is nevezhetünk. A kötet utolsó két tanulmánya pedig visszavezet a jelentésség kérdésköréhez. Gerko Egert az érintések jelentésképző szerepét vizsgálja Stuart és Gehmacher duettjében, s arra keresi a választ, hogy miképpen válik a közönség is megérintetté az előadók érintéseinek észlelése közben. Krassimira Kruschkova a mozdulat és érzés viszonyában a referencialitás hiányát úgy jellemzi, mint a Walter Benjamin által leírt eredeti és fordítás viszonyát: követik egymást, de nem hasonlítanak. Meglátása szerint a kortárs tánc a konceptuális és emocionális szembeállítás helyett a koreográfia alapvetően emotív szerkezetét mutatja fel.

A kötetbe válogatott tanulmányok számos helyen egymáshoz is kapcsolódnak (többször konkrét hivatkozás formájában). Az olvasó így ugyanazt a jelenséget több, akár egymással vitázó szemszögből is megismerheti. Czirák Ádám kötete azzal a szándékkal készült, hogy szakmai inspirációt nyújtson a táncal foglalkozó kritikai és elméleti diskurzusnak, valamint a gyakorlati alkotóknak is (46.). S valóban vitathatatlan erénye a kötetnek, hogy lehetőséget ad arra, hogy a táncról való gondolkodás bekerüljön a hazai bölcséleti diskurzusba. Ugyanakkor a kortárs táncról szóló diskurzust is kitágítja a társművészetek és tudományok irányába. Ehhez fontos technikai segítség a kötet végén található 84 tételes cím- és a majd 500 tételes névmutató. A fordítók és az olvasószerkesztő munkáját dicséri, hogy a súlyos, szakszavakkal terhelt elméleti szövegeket sikerült a magyar nyelv grammatikájához igazítani, s a recenzens mindössze 13 elütést fedezett fel a 370 oldalas kötetben. Tanulságos lenne egy-egy rövid szerzői életrajz, mely sajnos hiányzik a kötet végéről. Márcsak azért is, mert a magyar szakmai közönség számára is megdöbbentő lehet az az intézményi háttér, aminek a támogatásával dolgoznak ezek a kutatók. Számos egyetemen működik színháztudományi intézet, azon belül speciálisan tánc tudományi és/vagy performansztudományi kutatócsoporttal. Remélem, hogy a *performansz* címmel sorozatot ígérő vállalkozás valóban folytatódni fog, miként azt is, hogy valóban inspirálni tudja a hazai táncművészettel foglalkozó szakembereket. (*Kijárat*)

PÉTER PETRA